

ارتقاء کیفیت محیطی بافت تاریخی در جهت تحقق گردشگری خلاق شهری
(مورد مطالعه: محدوده بازار تاریخی شهر تبریز)

الهام زارع، دانشجوی دکتری طراحی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران
حسن ستاری ساربانقلی*؛ دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی،
تبریز، ایران
آرش ثقفی اصل، استادیار گروه شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

چکیده

امروزه یکی از مهمترین روش‌هایی که می‌توان به واسطه‌ی آن سیر تفکرات احیای بافت تاریخی و ارتقای کیفیت محیط آنها را از وضعیت تک‌بعدی و بخشی‌نگری به سمت دیدگاه‌های سیستمی و توسعه پایدار هدایت نمود، تأکید بر مفهوم گردشگری و مخصوصاً گردشگری خلاق است که یکی از بهینه‌ترین راه‌حل‌های این مهم می‌باشد. در همین راستا، این تحقیق؛ کیفیت محیطی بافت تاریخی در جهت تحقق گردشگری خلاق شهری را بررسی کرده است. روش تحقیق بصورت توصیفی - تحلیلی بوده و به لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. همچنین افراد به صورت تصادفی برای پرسشگری انتخاب شده‌اند و از ۵۶۳۶۶۰ خانوار موجود در محدوده، ۴۰۰ سرپرست خانوار با استفاده از فرمول کوکران برای پرسشگری انتخاب شدند. برای تجزیه و تحلیل داده‌های بدست آمده از نرم‌افزار SPSS و از جمله آزمون‌های رگرسیون چند متغیره، تحلیل مسیر، آزمون t-test استفاده شده است. نتایج نشان داد که شاخص‌های بعد کالبدی -

^۱ نویسنده مسئول: sattari@iaut.ac.ir

فضایی با ارزش عددی (۸۰۱). بیشترین و شاخص‌های بعد فناوری با ارزش عددی (۵۷۶). کمترین تاثیر را بر تحقق‌پذیری گردشگری خلاق و همچنین با استفاده از روش تحلیل مسیر مشخص گردید که هر کدام از شاخص‌ها تاثیرات مستقیم و غیرمستقیمی بر تحقق‌پذیری گردشگری خلاق شهر تبریز دارند.

واژگان کلیدی: کیفیت محیط، بافت تاریخی، گردشگری شهری، گردشگری خلاق، شهر تبریز

۱. مقدمه

در دهه‌های اخیر همزمان با فراگیر شدن مشکلات عدیده شهرها، مفاهیمی چون افزایش کیفیت محیط در ابعاد مختلف اجتماعی، کالبدی و اقتصادی در جهت مقابله با مشکلات فوق مطرح شده‌اند. به طوری که امروزه افزایش کیفیت محیط شهرها یکی از اهداف مهم طرح‌های شهری می‌باشد. با توجه به برآوردن نیازها و انگیزه‌های اساسی انسان در محیط‌های شهری، مفهوم «کیفیت محیط شهری» در ادبیات برنامه‌ریزی شهری جهان رواج و به‌عنوان یکی از اهداف عالی شهرها مورد توجه قرار گرفت (ارژنگی و محمدی، ۱۳۹۹: ۲). در این راستا، محیط مناسب و مطلوب، یکی از شاخص‌ها و ملاک‌های اساسی در انتخاب مقصدهای گردشگران می‌باشد که از طریق شاخصه‌هایی قابل تبیین است. به همین جهت، موضوعی بااهمیت در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌ها برای نواحی شهری و روستایی می‌باشد. همچنین می‌توان عنوان کرد ارتقای کیفیت محیطی در چارچوب اهداف توسعه‌ی پایدار است که در مقیاس خرد و کلان و از طریق، توسعه‌ی خدمات، تسهیلات و زیرساخت‌های مناسب و مدیریت آنها، احیای بافت‌های ناکارآمد و... به‌منظور پاسخگویی به نیازهای گردشگران ضرورت زیادی دارد. (OECD, 2013; Yuedi, 2023). بنابراین در بازارهای رقابتی گردشگری، تلاش برای جذب گردشگر توسط مقصدهای مختلف به‌عنوان یک هدف راهبردی تلقی می‌شود. یکی از روش‌های جذب گردشگر به مقصد، توجه به احیا و ارتقاء کیفی محیط می‌باشد. زیرا گردشگران با توجه به ماهیت گردشگری، به دنبال تفریح و گذران اوقات فراغت توأم با لذت می‌باشند. برای این منظور، عمدتاً بدنبال یافتن مقصدهایی هستند که از بالاترین سطح کیفیت محیطی برخوردار باشند (سجاسی قیداری و صادقلو، ۱۳۹۵: ۳۲). برای این

منظور، یکی از راهکارهای اساسی برای بالا بردن کیفیت محیطی؛ احیا و ارتقاء بافت‌های تاریخی - فرهنگی در جهت تحقق اهداف گردشگری (پایدار) می‌باشد که بافت تاریخی - فرهنگی، شامل ابعاد معنوی، نمادین و زیبایی‌شناختی بسیاری است که در عین حال، نمایانگر مناطقی حاوی شواهدی از تمدن شهری است؛ چرا که منعکس‌کننده‌ی هویت شهر می‌باشد. علاوه بر این، آنها هسته‌ی اصلی بسیاری از کاربری‌های مسکونی، اقتصادی و فرهنگی می‌باشند (Wa & We, 2019) به نقل از موحدی‌نیا و قاسمی، ۱۴۰۰). حوزه‌ی تاریخی هر شهر نقش پایه‌ای در حفظ تشخیص، فرهنگ، جذب گردشگر (به عبارت دیگر، گردشگری یکی از محرکه‌های بزرگ اقتصادی قرن حاضر به شمار می‌رود؛ تا آنجا که بیش از ده درصد از درآمد ناخالص داخلی کشورها در سطح جهان را گردشگری تشکیل می‌دهد (WTO, 2018) به نقل از برزگر، ۱۳۹۷)) و سرمایه و در نتیجه ایجاد سرزندگی و تکاپوی مستمر در شهر دارد. این حوزه بخش اصلی شخصیت شهر را شکل می‌دهد. کیفیت فضای عمومی شهرها، چه از لحاظ جذب سرمایه و گردشگر و چه از لحاظ بهبود کیفیت زندگی شهروندان، نقش قابل ملاحظه‌ای در اوضاع اقتصادی و اجتماعی ملل خواهد داشت و توجه به فضاهای عمومی که مورد استفاده همگان‌اند به معنای توجه به کیفیت زندگی همه‌ی مردمی است که در شهر ساکن‌اند (لطفی‌پور سیاهکلرودی و حمزه، ۱۴۰۱: ۵۶).

همچنین، بافت‌های تاریخی نمونه‌ای اصیل از بافت سنتی شهرهای ایران را به نمایش می‌گذارند، تأکید بر این بافت‌ها از دو دیدگاه مورد توجه قرار می‌گیرد: یکی ارزش‌های نهفته میراثی و فرهنگی که در واقع سند هویت و اصالت شهرسازی ما است و دیگری ارزش‌ها و پتانسیل‌های گردشگری موجود در بافت باارزش هست و نمود تاریخ یک شهر است و توجه به آن در واقع توجه به تاریخ و فرهنگ شهر است. و نوعی شناسنامه ملی آن کشور به حساب می‌آید. مراکز تاریخی شهرها دارای اهمیت استراتژیک هستند که به علت تنوع گسترده‌ی فعالیت‌های شهری در یک مکان، یک بخش تعیین‌کننده، قطب، قلب و موتور محرکه هر شهری محسوب می‌شوند. اما متأسفانه این مراکز با آنکه در گذشته دور به عنوان یک سیستم قوی و در عین حال منسجم عمل می‌نمودن، امروزه با تضعیف فرم و عملکرد روبرو هستند (محمدی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۶ - ۱۰۷). همانطور که گفته شد، حوزه‌های تاریخی هر شهر

در جذب گردشگر نقش مهمی دارد. یکی از انواع این گردشگری، گردشگری خلاق می‌باشد. در این گردشگری، از باز تولید دارایی‌های فرهنگی جلوگیری می‌شود و منابع فرهنگی ناملموس مقصد به کمک تجربه‌های مشارکتی بیشتر افزایش می‌یابد. این بخش از گردشگری در کشورهایی که با بحران شدید اقتصادی مواجه هستند، کارایی فراوانی دارد (Castro, 2013: 8 به نقل از کاوسی و همکاران، ۱۴۰۱). گردشگری خلاق به منابع غیرمادی مانند یادگیری، توسعه‌ی تجارب و سنت‌ها معطوف شده است (Remoaldo et al, 2020). ویژگی‌های اصلی گردشگری خلاق شامل تنوع در پیشنهادات گردشگری و اصالت است، زیرا خلاقیت به‌عنوان منبع اصلی استفاده می‌شود (پورسعید و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۲۷).

با توجه به موارد مذکور، تبریز یکی از شهرهای بزرگ ایران و مرکز استان آذربایجان شرقی است که بزرگترین قطب اقتصادی منطقه شمال غرب ایران و مناطق آذری‌نشین به شمار می‌آید و مرکز اداری، نظامی، ارتباطی، بازرگانی، سیاسی، صنعتی و فرهنگی این مناطق شناخته می‌شود. این شهر به دلیل شرایط خاص جغرافیایی و طبیعی از نظر اقتصادی و سیاسی اهمیت بسیاری دارد و پیدایش تمدن‌های باستانی مانند مادها در دوره‌های پیش از تاریخ گواهی این ادعاست. عبور جاده ابریشم از نزدیکی این شهر موجب شکوفایی اقتصادی و فرهنگی آن شده و فرهنگ، تمدن و آداب و رسوم مردم این سرزمین را تغییر داده است. شهر تبریز به‌عنوان شهر جهانی صنایع دستی در حوزه بافت فرش انتخاب شده است و خاستگاه یکی از مکتب‌های نگارگری ایران به شمار می‌آید. همچنین پایتخت گردشگری شهرهای اسلامی در سال ۲۰۱۸ انتخاب شده است. در این میان، صنعت گردشگری نقشی مهم را در پویایی اقتصاد این شهر ایفا می‌کند؛ بنابراین توجه به گردشگری به‌عنوان سیاست‌های اصلی توسعه شهری الزامی است. به کارگیری ابعاد گردشگری خلاق در تمامی حوزه‌های شهری و در این میان بافت‌های تاریخی شهر تبریز می‌تواند اهرم بسیار خوبی برای ارتقای این شهر در ابعاد جهانی باشد. همچنین می‌توان آن را ابزاری بسیار مناسب برای مدیریت و برنامه‌ریزی شهری به شمار آورد تا در کنار حفظ فرهنگ، سنن و رسوم شهر (تنها ارزش و دارایی شهر) و احیا و ارتقا بافت‌های تاریخی؛ در ارتقای جسمی و روحی ساکنان شهر نیز تأثیرگذار باشد. با درک موارد گفته شده، مسئله اصلی این پژوهش به این صورت است که:

- عوامل موثر بر ارتقای کیفیت محیطی بافت تاریخی شهر تبریز در راستای گردشگری خلاق شهری کدامند؟
- چه رابطه‌ای میانکیفیت محیطی بافت تاریخی و تحقق گردشگری خلاق شهر تبریز وجود دارد؟
- کدام عوامل به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر ارتقای کیفیت محیطی بافت تاریخی شهر تبریز تاثیرگذارند؟

۲.پیشینه تحقیق

تحقیقات داخلی: سجاسی قیداری و صادقلو (۱۳۹۵) در پژوهشی به تحلیل و تبیین نقش کیفیت محیطی در جذب گردشگر به مقاصد گردشگری روستایی لواسان کوچک پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که کیفیت محیطی روستاهای مقصد در جنبه‌های مختلف تاثیر بسزایی در جذب گردشگر دارد که تقویت آن می‌تواند روستاها را در بازار رقابتی جذب گردشگر و همچنین کمک به انتخاب گردشگران تاثیرگذار باشد. در مطالعه‌ای دیگر میرحسینی و جهانبخش (۱۳۹۵) تاثیر مولفه‌های کالبدی بافت تاریخی بر امنیت محیطی گردشگران محله چرخاب شهر اردکان را بررسی کردند. نتایج تحقیق آنها نشان داد که اگرچه بین دیدگاه گردشگران و ساکنین محله در زمینه‌ی مؤلفه‌های کالبدی محله اختلاف دیدگاه وجود دارد و از نظر گردشگران، محله ناامن‌تر است، اما در اولویت‌بندی مؤلفه‌های کالبدی از نظر هر دو گروه آسایش بصری در بالاترین رتبه و نفوذپذیری در پایین رتبه قرار دارد. امانپور و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیقی به ارزیابی کیفیت محیطی مقصدهای گردشگری شهری در راستای توسعه پایدار شهر شوشتر پرداختند. نتایج آزمون نشان داد که پایین بودن سطح ابعاد کیفیت محیطی منطقه مورد مطالعه به میزان کمتر از حد متوسط در ابعاد جاذبه‌های گردشگری، امنیت آسایش، محیط اجتماعی و بصری و بالاتر از حد متوسط در بعد کیفیت عملکردی - ساختاری و کیفیت زیست محیطی می‌باشد. فراهانی و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی به شناسایی و ارزیابی شاخص‌های سنجش کیفیت محیطی روستاهای هدف گردشگری استان تهران پرداختند. بنابر نتایج به دست آمده از وزن‌دهی شاخص‌ها، بیشترین وزن به دست آمده به‌ترتیب مربوط به شاخص‌های سرزندگی، تعلق‌پذیری و هویت و تناسبات بصری بوده است. همچنین رتبه‌بندی

روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که کیفیت محیطی روستای جلیزجند از سایر روستاها مناسب‌تر است و روستای هویر کمترین کیفیت محیطی را دارد. خلیلی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی حیات‌بخشی به بافت تاریخی شهرهای معاصر با رویکرد گردشگری شهر تبریز را بررسی کردند. نتایج تحقیق نشان داد که اصلی‌ترین هدف و راهبرد اساسی اقدامات مداخله‌ای برای بهسازی و نوسازی بافت تاریخی، طراحی و بازگرداندن این مجموعه به چرخه زندگی و تحقق‌پذیری گردشگری پایدار است. در پژوهشی دیگر شیخی نصب و همکاران (۱۴۰۰) عوامل مؤثر بر بازآفرینی بافت‌های تاریخی از منظر توسعه گردشگری را بررسی کردند. نتایج این تحقیق نشان داد که هر کدام از مولفه‌های اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و سیاسی؛ تاثیرات متفاوتی بر توسعه گردشگری شهر اهواز دارند. همچنین در پژوهشی دیگر، اقبال مقدم و همکاران (۱۴۰۱) به ارائه‌ی مدل توسعه گردشگری خلاق در بافت‌های تاریخی پرداختند. نتایج تحقیق نشان داد که توسعه گردشگری در بافت‌های تاریخی و قدیمی شهرها با عنوان یکی از راهبردهای توسعه شهری مطرح شده است.

تحقیقات خارجی: کاکيوچی^۲ (۲۰۱۵) در پژوهشی با نام «شهرهای فرهنگی خلاق در ژاپن: واقعیت، چشم‌انداز» به این نتیجه رسیده است که ارتقای صنایع دستی سنتی و دیگر اقدامات ظرفیت‌ساز که به افزایش جذابیت شهر کمک می‌کند به‌طور غیرمستقیم از لوازم خدمات‌رسان گردشگری فرهنگی است. بنابراین، سیاست شهر خلاق می‌تواند دارایی‌های فرهنگی را افزایش دهد و به تغییر مدل‌های رشد قبلی به یک مدل خدمات‌رسان و پایدار کمک کند. نتایج تحقیق ریچارد (۲۰۱۷) در مقاله‌ای به نام «توسعه گردشگری از فرهنگ تا خلاقیت و گردشگری خلاقانه» مبین آن است که گردشگری خلاق به طور بالقوه می‌تواند به برخی از مشکلات موجود در مدل‌های گردشگری معاصر مربوط شود و می‌تواند به ایجاد مکان‌های متمایز و جذاب برای ساکنان و بازدیدکنندگان به طور یکسان کمک کند. چینگ فو و شی هوان^۴ (۲۰۱۹) علل و پیامدهای صمیمیت ادراک شده توسط نسل جدید را در بستر گردشگری خلاق

^۲Kakuchi

^۳Richard

^۴Ching-Fu & Shih-Huan

به طور نمونه در مرکز هنرپیشه در تایوان مورد بررسی قرار داده‌اند. به طور مشخص، در مدل تجربی گردشگری پیشنهاد شده، سه متغیر منحصربه‌فرد بودن، هویت و جذابیت به‌عنوان علت و سه متغیر رضایت، دلبستگی به مکان و وفاداری مقصد به‌عنوان نتایج مشخص شده است. ریچاردز^۵ (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «طراحی مکان‌های خلاق: نقش گردشگری خلاق» به این نکته اشاره دارد که مکان‌ها و جاذبه‌ها نقش مهمی در گردشگری خلاق دارند. باکسی^۶ (۲۰۲۰) در تحقیق خود «مناطق خلاق و گردشگری پایدار» نشان داده که بین خلاقیت و توریسم پایدار رابطه وجود دارد و هر مکانی دارای جاذبه‌هایی است که مبتنی بر آنها می‌تواند تفکرات و ایده‌های جدیدی را جهت توسعه گردشگری بکار گرفت.

مقاله حاضر با مطالعات مذکور دارای تفاوت‌ها و تشابهاتی می‌باشد. تفاوت از این نظر که پژوهش حاضر فقط به ارتقای کیفیت محیطی بافت‌های تاریخی - فرهنگی پرداخته است، در حالیکه مطالعات مذکور علاوه بر کیفیت محیط در بافت‌های روستایی و شهری، به جنبه‌های دیگر کیفیت محیطی از جمله اقتصادی، زیست محیطی و... پرداخته‌اند. و شباهت از این نظر که تمامی مطالعات به اهمیت کیفیت محیطی در راستای تحقق‌پذیری اهداف تعیین شده واقف‌اند.

۳. روش شناسی تحقیق

روش تحقیق بصورت توصیفی - تحلیلی بوده و به لحاظ هدف کاربردی می‌باشد. روش گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای (بررسی اسناد، آمار و اطلاعات و تحقیقات مرتبط با موضوع) و میدانی (مصاحبه و توزیع پرسشنامه) صورت گرفته است. گردآوری داده‌ها به صورت مشاهده یعنی بازدید میدانی انجام می‌گیرد. همچنین با مسئولین شهری، متخصصان فعال در حوزه شهر خلاق و گردشگری شهری و نیز ساکنان مناطق شهری تبریز مصاحبه صورت گرفته است. همچنین افراد به صورت تصادفی برای پرسشگری انتخاب شده‌اند و از ۵۶۳۶۶۰ خانوار موجود در محدوده، ۳۷۸ سرپرست خانوار با استفاده از فرمول کوکران و با سطح اطمینان ۹۳ درصد برای پرسشگری انتخاب شدند که برای دستیابی به نتایج دقیق‌تر و

^۵Richards

^۶Bacsi

پرهیز از اشتباه احتمالی به ۴۰۰ پرسشنامه افزایش پیدا کرد. و در نهایت تجزیه و تحلیل داده‌های بدست آمده به صورت توصیفی و استنباطی خواهد بود. بدین منظور از نرم‌افزار SPSS و از جمله آزمون‌های فریدمن، تحلیل مسیر، آزمون t-test استفاده شده است. قبل از پرداختن به یافته‌های توصیفی و تحلیلی تحقیق؛ به منظور روایی و پایایی پرسشنامه، از روش‌های آماری تحلیل عاملی اکتشافی و آلفای کرونباخ استفاده شد. پایایی پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ ۰/۷۱۳ بدست آمد، که نشان از همبستگی مطلوب و قوی بین سوالات است. با توجه به جدول شماره ۲، مشاهده می‌شود که مقدار KMO که شاخص مناسب بودن حجم نمونه است، «۰/۶۲۹» می‌باشد. این مقدار قابل قبول است، چرا که حداقل مقدار KMO باید بالاتر از «۰/۶» باشد تا پیش‌فرض مناسب بودن حجم نمونه تایید گردد.

جدول شماره ۱. آزمون بارتلت و کمو برای بررسی حجم نمونه

Bartlett's Test of Sphericity			KMO	حجم نمونه
Sig.	Df	Chi-Square		
.000	399	۱۵۲۶/۷۶۱	.۶۲۹	۴۰۰

در ادامه شاخص‌ها و مولفه‌های تحقیق از منابع مختلف استخراج و در جدول ۳ نمایش داده شده است.

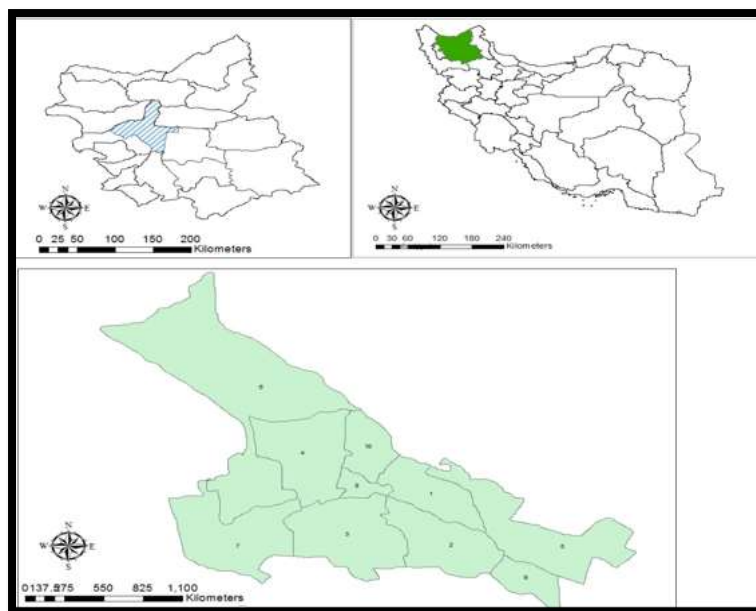
جدول ۲- شاخص‌های کیفیت محیطی بافت‌های تاریخی در راستای گردشگری خلاق

منابع	شاخص	بعد
خلیلی و همکاران، ۱۳۹۹ Postma et al, 2017 Rogerson, 2012 Uysal U & Ozden, 2011 James, 2013 محمدزاده لطفی، ۱۳۹۹ احدنژادروشتی و همکاران، ۱۳۹۹ Law, 2000 Qian, 2007 Tang, 2014 Sofield et al, 2017 Wiwik et al, 2019 Rogrens, 2015	توسعه تسهیلات جدید زیرساخت‌های شهری شبکه پیاده و سواره کارآمد ایجاد تسهیلات پارکینگ سیستم حمل و نقل عمومی کارآمد مبلمان شهری مناسب و کارآمد	زیرساخت و تجهیزات
	محافظت از آثار تاریخی نوسازی و مرمت ساختمان‌های مخروبه زیباسازی جداره ساختمان‌ها و بناها نورپردازی و روشنایی مناسب و مطلوب شکل هندسی جذاب بناها	کالبدی - فضایی

Richards, 2012 Landry and Hyams, 2012	ترکیب معماری مدرن و سنتی جهت‌گیری ابنیه	
	هوشمندسازی خدمات ارائه شده فناوری‌های نوین خدماتی و رفاهی برندسازی مکان صنایع خلاق تبلیغات خلاق در سطح ملی و بین‌المللی	فناوری
	توجه به پاکیزگی سایت گردشگری محیط طبیعی بکر و فضای سبز شهری دفع فاضلاب و آب‌های سطحی مدیریت پسماند کارآمد	طبیعی - محیطی
	تغییر کاربری بر اساس نیازهای جدید جداسازی کاربری‌های ناسازگار هتل‌ها و مسافرخانه‌های مناسب و باکیفیت	خدماتی - رفاهی

شهر تبریز بزرگترین قطب اقتصادی منطقه آذربایجان ایران بوده و مرکز اداری، ارتباطی، بازرگانی، سیاسی، صنعتی، فرهنگی و نظامی این منطقه شناخته می‌شود. در سرشماری سال 1395، جمعیت تبریز بالغ بر 1/558/693 نفر بوده است (مرکز آمار ایران، 1395). بر اساس طرح جامع گردشگری، تبریز 250 جاذبه گردشگری را در خود جای داده است. از جمله جاذبه‌های گردشگری شهر تبریز می‌توان به مجموعه بازار تبریز، مسجد جامع (مجموعه پنج مسجد بزرگ و تاریخی)، مسجد کبود، مقبره الشعراء، ائل‌گلی، پل‌های تاریخی بر روی مهران‌رود (پل آجیچای، پل سنگی، پل قاری)، ارگ علیشاه، برج خلعت پوشان، کاخ شهرداری تبریز، بقایایی عمارت ربع رشیدی، باغ لارباغی و پارک‌های، مجتمع‌های تفریحی و خرید، سوغاتی و... غیره اشاره کرد. علاوه جاذبه‌های تاریخی، این شهر به‌عنوان دروازه ورود تکنولوژی غرب و اروپا به کشور ایران محسوب می‌شود. کلانشهر تبریز به دلیل وجود طیف وسیعی از مراکز دانشگاهی، تحقیقاتی، آزمایشگاهی، صنایع مختلف، دارای پتانسیل‌های زیادی برای جذب گردشگر و خصوصا گردشگران روشنفکر برخوردار است. شهر تبریز دارای آثار و بناهای تاریخی متعددی می‌باشد که این امر سبب شده تا به‌عنوان یکی از مقاصد گردشگری کشور

ایران، پذیرای گردشگران داخلی و خارجی باشد. در این شهر گردشگری به عنوان عنصری هوشمند و انسانی به منزله‌ی ورودی‌های مهم یک سیستم شهری می‌تواند اثرات مثبتی در ابعاد مکانی - فضایی و زمینه‌ساز توسعه پایدار شهر داشته باشد. ضمن اینکه شهر و مدیران شهری نیز در ارتباط متقابل و در راستای بسترسازی مناسب جهت حداکثر بهره‌گیری از مزایای مذکور ناگزیر از تامین زیرساخت‌ها، تقویت کارکردهای مناسب و متناسب در شهر و پسرانه آن هستند.

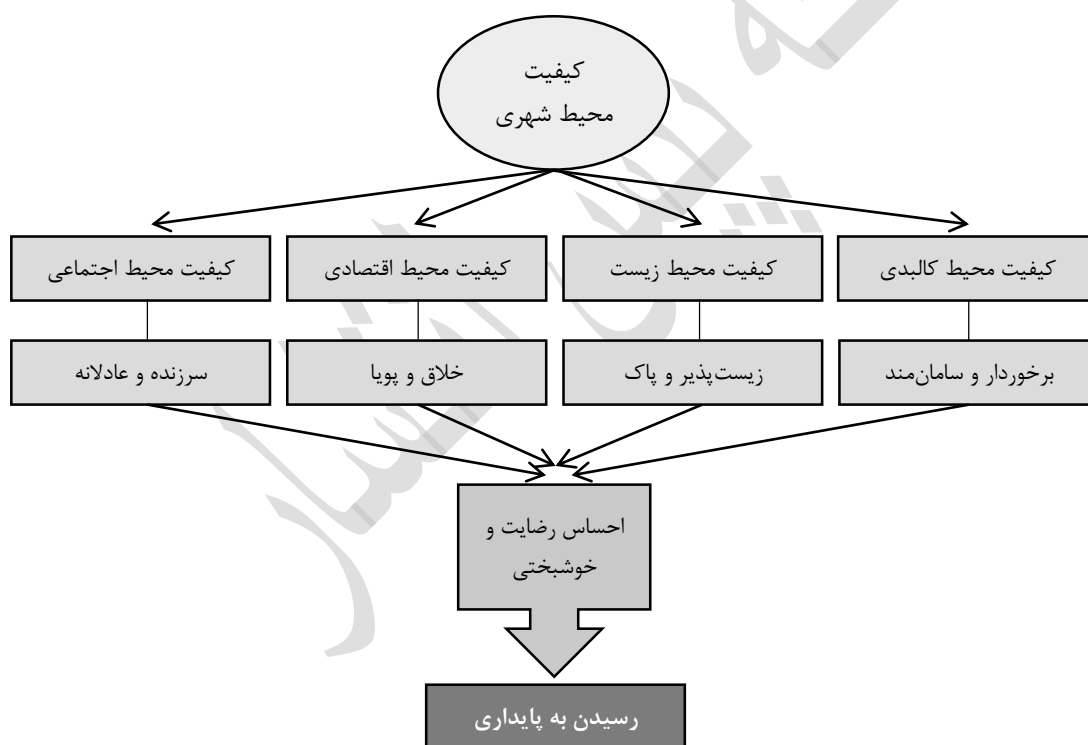
شکل ۱. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه (شهر تبریز)

۴. مبانی نظری

واژه‌ی محیط تعاریف مختلفی دارد و معانی آن همگام با تحول جوامع، تغییر یافته است. در تعریفی جامع محیط به نظام‌های فیزیکی و بیولوژیکی اطلاق می‌شود که پایه‌های اساسی زندگی انسان را فراهم می‌آورد و با آسایش روانی ارتباط دارد. همچنین معنای لغوی کیفیت در فرهنگ زبان فارسی عمید، چگونگی، چونی، صفت و حالت چیزی بیان گردیده است. واژه‌ی کیفیت در زبان انگلیسی به معنای چیزی است که یک شخص، یک شی و یا یک فکر داشته و موجب خاص و جالب شدن آن می‌گردد (محمدیان و گوهرمطهر، ۱۳۹۷: ۱۹۸). بنابراین کیفیت محیط موضوعی پیچیده و دربرگیرنده‌ی ادراکات ذهنی، نگرش‌ها و ارزش‌های گروه‌ها و افراد مختلف است (Porteous, 2013: 157). «کیفیت محیط» را می‌توان یکی از مهمترین دل‌مشغولی‌های دانش طراحی شهری دانست. این امر به گونه‌ای است که بسیاری از نظریه‌پردازان «ارتقای کیفیت محیط» را مهمترین وظیفه فعالیت طراحی شهری می‌دانند (Khan et al, 2015: 369; Rothenberg, 2015: 3). در متون نظری برنامه‌ریزی و

طراحی شهری، تعریف‌های متعددی از مفهوم کیفیت محیط وجود دارد. این برداشت‌های گوناگون، بر اساس زمینه‌ی فکری صاحب‌نظران یا نحوه انتخاب شاخص‌ها از سوی آنها شکل گرفته‌اند. بنابراین فقدان تعریفی جامع، دقیق و مورد توافق صاحب‌نظران از مفهوم کیفیت محیط، یا نحوه انتخاب متفاوت شاخص‌ها از سوی آنها در مبانی نظری طراحی شهری خودنمایی می‌کند (Van Kamp et al, 2003: 5 – 18).

واژه کیفیت محیط شهری برای نخستین‌بار در کنفرانس هیئات سازمان ملل در سال 1976 مطرح شد و آن را مترادف با توسعه‌ی پایدار شهری تعریف کردند. کیفیت محیط شهری شامل مجموعه‌ای از شرایط محیط زیستی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، کالبدی - فضایی محیط شهری است (صرافی و محمدی، ۱۳۹۶: ۳۸).

شکل ۲- مولفه‌های کیفیت محیط شهری

منبع: (همان)

با توجه به اینکه یکی از مولفه‌های کیفیت محیط شهری، کیفیت محیط کالبدی - فضایی می‌باشد؛ یکی از موضوعاتی که در مطالعات و سیاست‌گذاری‌های شهری باید مورد مطالعه قرار گیرد، ارتقای کیفیت بافت‌های شهری و از جمله بافت‌های فرهنگی و تاریخی می‌باشد.

بافت‌های تاریخی در کشور ما امروزه غالباً در نقش مراکز خدمات شهری و محلات مسکونی وظیفی را برعهده دارند. بعضاً به عنوان محل کار و فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به حساب می‌آیند و اشکال کالبدی مختلفی دارند که ضمن ارائه برخی تفاوت‌ها، با عناصر کالبدی فضایی شهر معاصر نیز عمیقاً پیوستگی دارند (محمدمرادی و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۰). از سوی دیگر برخی از این بافت‌ها به صورت محلات متروک و جزایری منزوی از زندگی شهری درآمده‌اند. ساختارهای تاریخی در تعدادی از شهرهای بزرگ و کوچک، بخش فعالی از ساختار شهر معاصر را تشکیل می‌دهند، همانند ساختار تجاری شهر تبریز که هنوز این نقش را ایفا می‌نماید (دهقان ریک‌آبادی و فراهانی، ۱۴۰۰: ۱۱۵). بنابراین ناحیه تاریخی شهرها، میراث ارزشمند معماری و کالبدی بجای مانده از گذشتگان ماست که در طول زمان در هویت‌بخشی به حیات شهری همواره نقش بارزی ایفاء نموده است (عظیمی و پرتوی، ۱۳۹۹: ۶). این بخش از شهر تجلی‌گاه ابعاد فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مردمانی است که در دوره‌های تاریخی در این بخش از شهر روزگار سپری کرده و هویت فرهنگی آن را به ثبت رسانده‌اند. چنانچه ناحیه تاریخی شهرها را شناسنامه واقعی آنها بنامیم سخن گزافی نگفته‌ایم. بنابراین، حفظ، احیاء و باززنده‌سازی آنها و انطباق آن با کلیت سیستم شهری از جمله ضرورت‌هایی است که می‌تواند حیات ناحیه تاریخی را همگام با شهر پیش برد (مهدی‌نژاد و شقاقی، ۱۳۹۹: ۷۰). حفظ اصالت‌ها و رفع آسیب از آنها و توانمندسازی ساختارهای مزبور به منظور کنترل رشد بحرانی و کمک به پایداری توسعه شهری یک ضرورت است که این مهم بدون اعاده تعادل و دستیابی به وحدت ساختاری شهر میسر نخواهد شد.

فقدان حیات شهری در بافت‌های تاریخی و ارزشمند بخش‌های مختلف شهر، علیرغم تمامی خصوصیات ماندگارشان، دلیلی روشن بر رها شدن و متروکه شدن این بافت‌هاست (Claudia & Luigi, 2016: 694). این در حالی است که با وجود کمترین توجهات و اقدامات حفاظتی در این گنجینه‌های تاریخی ارزشمند که هنوز برای بسیاری از ما ناشناخته

است؛ این بافت‌ها پذیرای گردشگرانی است که با رویکرد آگاهی هر چه بیشتر این رمز و رازها و شاید بازگشت به اصل آنچه بودند (هویت) به این ثروت‌های فرهنگی و تاریخی رجوع می‌نمایند (سلیمانان و فنی، ۱۴۰۰: ۲۶۷). در این راستا، یکی از روش‌های پیاده‌سازی توسعه پایدار و ارتقای کیفیت محیطی اینگونه بافت‌ها (تاریخی)، برنامه‌ریزی گردشگری^۷ می‌باشد. در این بافت‌ها گردشگری به دنبال تغییرات عمده هم در ساخت و سازمان کالبدی و هم در توانمندی‌های اجتماعی - فرهنگی جوامع متناسب با فرهنگ حاکم مطرح است (حصاری و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳۸). ملاحظه می‌شود که بافت‌های تاریخی از چه قابلیت و ظرفیت‌هایی برای گردشگری برخوردار است. در این راستا، مجموع فعالیت‌هایی که گردشگر به‌عنوان بخشی از سفر انجام می‌دهد و هرگونه فعالیت و فعل و انفعالی را که در جریان سفر یک سیاحت‌گر اتفاق می‌افتد را می‌توان گردشگری تلقی کرد. سازمان جهانی جهانگردی، گردشگری را مجموعه فعالیت‌های افرادی که به مکان‌هایی خارج از محل زندگی و کار خود، به قصد تفریح و استراحت و انجام امور دیگر مسافرت می‌کنند و بیش از یک سال متوالی در آن مکان‌ها نمی‌مانند، تعریف نموده است (Li et al, 2018; Herrero & Vega, 2017). گردشگری یکی از خلاق‌ترین صنایعی شناخته می‌شود که نه تنها منجر به جذب گردشگران، بلکه سبب افزایش توسعه اقتصادی می‌شود (Sleuwaegen and Boiardi, 2014: 1509). در این راستا یکی از انواع گردشگری، گردشگری خلاق می‌باشد که بافت‌های تاریخی زمینه‌ها و قابلیت‌های متنوعی را برای این مهم دارا می‌باشد.

اصطلاح گردشگری خلاق را ریچاردز و ریموند^۸ (۲۰۰۰) ابداع کردند. آنها گردشگری خلاق را به‌عنوان یادگیری یک مهارت، که بخشی از فرهنگ یک کشور یا یک اجتماع در حال بازدید در تعطیلات است، تعریف می‌کنند. این ایده برای اشکال متنوع خلاق گردشگری در یک پروژه‌ی اروپایی به نام «یوروتکس»^۹ سرچشمه گرفت که هدفش تشویق تولید صنایع دستی از

^۷ این درحالی است که متأسفانه در سال‌های اخیر مکان‌های تاریخی با کمبود گردشگر مواجه بوده‌اند و به‌تنهایی قادر به جذب گردشگر نبوده‌اند، همانگونه که در فهرست پربازدیدترین مکان‌های گردشگری، مکان‌های تفریحی نسبت به مکان‌های تاریخی در ارجحیت هستند و این موضوع برای شهرهای تاریخی تهدید به حساب می‌آید و امروزه شاهد آن هستیم که اغلب اینگونه بافت‌ها تغییر کاربری داده و رو به زوال و نابودی رفته‌اند.

^۸ Richards and Raymond

^۹ Eurotex

طریق گردشگری بود. ایده‌ی گردشگری خلاق نه فقط به جهت برآوردن همه‌ی نیازها و خواسته‌های گردشگر مطرح شده است، بلکه با طیفی وسیعی از برنامه‌های سیاست‌گذاری معاصر شکل گرفته است (رحیمی فرد و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۵۱۳). گردشگری خلاق، آخرین حلقه از زنجیره تکامل گردشگری است. پس از گردشگری تفریحی و گردشگری فرهنگی، امروزه می‌توان شاهد فراگیر شدن تقاضا برای محصولات گردشگری خلاق بود (UNESCO, 2014: 2). در واقع در «گردشگری خلاق»، گردشگر به تعامل بیشتر آموزشی، اجتماعی، احساسی و همچنین مشارکت با مکان، فرهنگ زندگی و مردم تشویق می‌شود. مرتبط ساختن صنایع خلاق با گردشگری می‌تواند تقاضا را افزایش داده، ابتکار در گردشگری را برانگیزد و محصولات گردشگری را دو باره احیا کند. گردشگری خلاق به عنوان جدیدترین مد گردشگری که می‌بایست با توجه به ظرفیت‌های فرهنگی و تاریخی مردم شهرها طراحی و پیاده‌سازی شود. از دیدگاه ریچاردز و ویلسون (۲۰۰۶)، پتانسیل گردشگری خلاق از گردشگری سنتی بیشتر است؛ زیرا خلاقیت ارزش افزوده بیشتری دارد و به کمک آن می‌توان مقاصد را با سرعت بیشتری به نوآوری محصولات جدید سوق داد. گردشگری خلاق برآورنده‌ی سطوح بالاتری از نیاز به رشد روحی آدمی با تمرکز اصلی بر توسعه‌ی فعالانه‌ی مهارت‌هاست (Florida, 2004: 21; Tan, 2013: 47; Horng, 2016: 33).

آنچه به نظر می‌رسد مردم به طور فزاینده‌ای می‌خواهند، تجربه‌ای است که باعث می‌شود آنها به جای یک مشاهده کننده منفعل، بخشی از جامعه باشند (خزایی پول و همکاران، ۱۴۰۲: ۹۸). بنابراین گردشگری خلاق یک موضوع در حال رشد و تحقیق است که پیشگامان خلاقیت گردشگران در تولید تجربیات خاطره‌انگیز و تجربی است. از دیدگاه عرضه، در یک چارچوب گردشگری خلاق، نقش ارائه‌دهندگان گردشگری، تسهیل‌کننده‌های تجربیات خاطره‌انگیز است، تنها تامین‌کنندگان خدمات و یا کالاها نمی‌باشند (Marques and Borba, 2017: 86; Ross et al, 2017: 38).

۵. یافته‌های تحقیق

- یافته‌های توصیفی

با توجه به جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود که حدود ۷۰ درصد افراد پاسخگو در رده‌ی سنی ۳۰ تا ۵۰ سال قرار دارند و کمترین آن نیز رده‌ی سنی بالای ۲۰ - ۳۰ سال با ۵ درصد، رده‌ی سنی ۶۰ - ۵۱ سال با ۱۴ درصد و بالای ۶۰ سال با ۱۲ فراوانی می‌باشند. ۶۵ درصد افراد پرسش‌شونده مرد و ۳۵ درصد نیز زن می‌باشند.^{۱۰} حدود ۶۰ درصد افراد دارای مدرک تحصیلی دیپلم و پایین‌تر می‌باشند و بیش از ۳۰ درصد افراد پاسخگو دارای مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر می‌باشند. ۹ درصد افراد پرسش‌شونده بی‌سواد، ۱۸ درصد دارای مدرک تحصیلی ابتدایی، ۱۷ درصد راهنمایی، ۱۴ درصد دیپلم، ۱۱ درصد فوق‌دیپلم و ۳۱ درصد نیز دارای مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر می‌باشند. تنها ۵ درصد افراد پرسش‌شونده اقامت کمتر از ۱ سال در شهر تبریز داشته‌اند. ۹۵ درصد افراد بیش از یک سال در شهر تبریز اقامت داشته‌اند. مشاغل آزاد و کارمند به ترتیب با درصد فراوانی ۳۸ و ۱۶ درصد بیشترین افراد پاسخگو بودند و بیکار و بازنشسته به ترتیب با درصد فراوانی ۳ و ۳ درصد کمترین بودند. با توجه به درآمد تا حد زیادی بر کیفیت زندگی و آرامش جسمی و روانی تاثیر دارد؛ حدود ۷۵ درصد افراد پاسخگو درآمدی کمتر از ۱۰ میلیون تومان در ماه داشته‌اند و حدود ۳۵ درصد افراد پاسخگو درآمدی بیش از ۱۰ میلیون تومان در ماه داشته‌اند.

جدول ۳- مشخصات افراد پرسش‌شونده در شهر تبریز

مشخصات پرسش‌شوندگان					
سن					
ویژگی	۲۰ - ۳۰	۳۱ - ۴۰	۴۱ - ۵۰	۵۱ - ۶۰	+ ۶۰
درصد فراوانی	۵	۳۶	۳۳	۱۴	۱۲
جنس					
ویژگی	مرد		زن		
درصد فراوانی	۶۵		۳۵		

^{۱۰} با توجه به اینکه پرسشگری از سرپرستان خانوار صورت پذیرفته است، این اختلاف عددی طبیعی می‌باشد به طوری که مردان بیشتر از زنان باشند.

تحصیلات						
ویژگی	بی سواد	ابتدایی	راهنمایی	دیپلم	فوق دیپلم	لیسانس و بالاتر
درصد فراوانی	۹	۱۸	۱۷	۱۴	۱۱	۳۱
مدت اقامت در شهر تبریز						
ویژگی (سال)	کمتر از ۱ سال	۵ - ۱	۱۰ - ۶	۱۵ - ۱۱	۱۵ +	
درصد فراوانی	۵	۱۶	۱۸	۲۵	۳۶	
شغل						
ویژگی	بیکار	کارمند	دانشجو	خانه دار	کارگر	آزاد
درصد فراوانی	۳	۱۶	۱۳	۱۵	۱۲	۳۸
						۳
میزان درآمد ماهیانه						
ویژگی	۵ - ۱	۱۰ - ۵	۱۵ - ۱۰	۱۵ +		
درصد فراوانی	۳۵	۳۱	۱۹	۱۵		

- یافته های استنباطی

۱) پاسخ سوال یک (عوامل موثر بر ارتقای کیفیت محیطی بافت تاریخی شهر تبریز در راستای گردشگری خلاق شهری کدامند؟)

در جدول زیر (شماره ۵) با استفاده از آزمون t تک نمونه ای نتایج بررسی شاخص های متغیر مستقل پژوهش (کیفیت محیطی بافت های تاریخی) آورده شده است. از آنجا که نماگرهای هر عامل با طیف لیکرت سنجیده شده است، عدد ۳ حد متوسط در نظر گرفته شد و داده های هریک از نماگرها با این عدد سنجیده شدند. نتایج اطلاعات جدول نشان می دهد که شاخص های پنج گانه کیفیت محیطی بافت های تاریخی در راستای گردشگری خلاق شهر تبریز

تفاوت معناداری با یکدیگر دارند. با احتساب دامنه‌ی طیفی هر یک از گویه‌ها که بین ۱ تا ۵ بر اساس طیف لیکرت در نوسان بوده، در بین گویه‌های مطرح شده، گویه‌های شبکه پیاده و سواره کارآمد (۳/۲۷۹)، مبلمان شهری مناسب و کارآمد (۳/۶۰۱)، محافظت از آثار تاریخی (۴/۶۱۱)، زیباسازی جداره ساختمان‌ها و بناها (۳/۹۶۴)، شکل هندسی جذاب بناها (۳/۳۵۷)، ترکیب معماری مدرن و سنتی (۳/۰۰۳)، جهت‌گیری ابنیه (۵/۳۳۰)، محیط طبیعی بکر و فضای سبز شهری (۳/۱۹۳) و دفع فاضلاب و آب‌های سطحی (۳/۸۴۹) بالاتر از حد متوسط عدد (۳) می‌باشند که نشان‌دهنده‌ی وضعیت خوب کیفیت محیطی بافت‌های تاریخی و آن گویه‌هایی که پایین‌تر از حد متوسط عدد (۳) می‌باشند، نشان‌دهنده‌ی وضعیت ضعیف کیفیت محیطی در بافت‌های تاریخی در شهر تبریز است. همچنین شاخص‌های ایجاد تسهیلات پارکینگ (۲/۴۸۸) -، برندسازی مکان (۱/۹۹۴ -)، مدیریت پسماند کارآمد (۲/۰۰۹ -) و جداسازی کاربری‌های ناسازگار (۱/۴۴۲ -) با توجه به منفی شدن آماره t، این شاخص‌ها در وضعیت نامطلوب و ضعیفی قرار دارند.

همچنین بر اساس میانگین وزنی و ارزش عددی، ابعاد کیفیت محیطی بافت‌های تاریخی شهر تبریز که از طریق تجزیه و تحلیل آزمون t تک نمونه‌ای بدست آمد؛ مشاهده می‌شود که به ترتیب اهمیت فقط بعد کالبدی - فضایی (۳/۴۸۴) بیشتر از حد متوسط تعیین شده یعنی عدد ۳ بوده‌اند و ابعاد زیرساخت و تجهیزات (۲/۴۱۳)، فناوری (۲/۱۸۶)، طبیعی - محیطی (۲/۶۶۷) و خدماتی - رفاهی (۱/۶۰۳) کمتر از حد تعیین شده یعنی ۳ بوده‌اند.

جدول ۴- نتایج آزمون t تک نمونه‌ای شاخص‌های متغیر مستقل (کیفیت محیطی بافت‌های تاریخی)

مقدار میانگین برابر با ۳ ($\mu = 3$)							
میانگین وزن عددی	فاصله اطمینان ۹۵ %		میانگین	سطح معناداری Sig.	آماره t	شاخص‌ها	ابعاد
	بالا	پایین					
2/413	-۰.۳۱۴۳	-۰.۱۰۹۸	۲/۷۴۵۸	0/000	1/564	Bas1	زیرساخت و تجهیزات
	-۰.۲۱۰۹	-۰.۱۲۰۶	۲/۲۱۹۸	0/000	3/279	Bas2	
	-۰.۵۵۱۹	-۰.۰۵۳۰	۲/۰۳۶۹	0/000	-2/488	Bas3	
	-۰.۳۱۴۶	-۰.۲۰۳۶	۲/۱۵۷۹	0/008	1/135	Bas4	

	-۲۵۵۴	-۲۰۸۴	۲/۶۴۹۷	0/000	3/601	Bas5	
3/484	-۳۰۰۹	-۱۵۶۸	۲/۵۶۴۷	0/000	4/611	Som1	کالبدی - فضایی
	-۲۸۹۱	-۰۳۱۸	۲/۶۴۶۸	0/000	2/637	Som2	
	-۲۵۱۰	-۰۴۴۶	۲/۰6۱۹	0/000	3/964	Som3	
	-۳۴۸۱	-۲۱۴۵	۲/۱۷3۳	0/003	1/490	Som4	
	-۱۹۴۷	-۲۳۶۹	۲/۶۱۷۳	0/000	3/357	Som5	
	-۱۶۶۶	-۱۵۴۷	۲/۱۵۲۶	0/002	3/003	Som6	
	-۲۵۵۱	-۰۹۸۲	۲/۶۸1۳	0/000	5/330	Som7	
2/186	-۳۶۶۷	-۰۷۳۰	۲/۶۵۵۹	0/000	1/335	Tec1	فناوری
	-۱۹۶۵	-۰۸۹۱	۲/۰۹0۱	0/000	2/208	Tec2	
	-۱۶۴۳	-۵۴۶۱	۲/۱۰۹۰	0/001	-1/994	Tec3	
	-۵۴۱۹	-۱۵۹۳	۲/۷۴۱۳	0/000	2/802	Tec4	
	-۳۱۲۳	-۱۴۵۵	۲/۴۱۶۳	0/000	2/595	Tec5	
2/667	-۲۵۵۳	-۰۹۱۴	۲/۳۰2۱	0/000	1/617	Nat1	طبیعی - محیطی
	-۲۵۱۴	-۰۶۴۸	۲/۷۱1۵	0/000	3/193	Nat2	
	-۵۶۶۱	-۱۵۲۰	۲/۱۵۶۵	0/000	3/849	Nat3	
	-۳۹۹۷	-۲۰۱۶	۲/۳۱۴۳	0/000	-2/009	Nat4	
1/603	-۴۵۱۲	-۰۱۹۷	۲/۵۹0۴	0/000	2/361	Ser1	خدماتی - رفاهی
	-۳۱۱۹	-۱۶۳۱	۲/۸۰۲۴	0/000	-1/442	Ser2	
	-۴۱۷۴	-۱۲۵۴	۲/۷23۶	0/000	1/008	Ser3	

۲) پاسخ سوال دوم (چه رابطه‌ای میان کیفیت محیطی بافت تاریخی و تحقق گردشگری خلاق شهر تبریز وجود دارد؟)

برای پاسخ به این سوال از آزمون رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. در سنجش این رابطه، کیفیت محیطی بافت تاریخی در پنج دسته زیرساخت و تجهیزات، کالبدی - فضایی، فناوری، طبیعی - محیطی و خدماتی - رفاهی دسته‌بندی شده و به‌عنوان متغیرهای مستقل و تحقق‌پذیری گردشگری خلاق شهر تبریز به‌عنوان متغیر وابسته معرفی شده‌اند. نتایج حاصل در جدول شماره ۵ نمایش داده شده است.

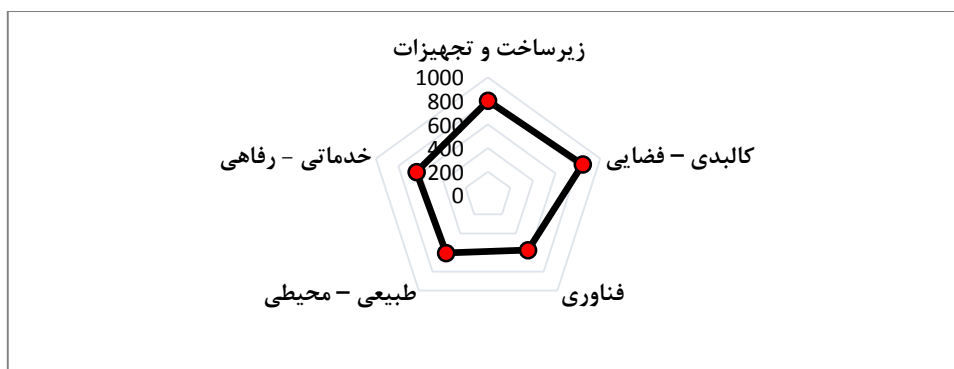
نتایج این آزمون نشان می‌دهد که شاخص‌های هر پنج بعد کیفیت محیطی بافت تاریخی تاثیر معنادار و مثبتی بر تحقق گردشگری خلاق شهر تبریز دارند. ای رابطه با درجه معناداری ۰/۰۰۰. و سطح اطمینان ۹۹ درصد تایید شده است و روش رگرسیون توانسته است تغییرات در متغیر وابسته را توضیح دهد. همانطور که مشاهده می‌شود، با بالا رفتن این عامل‌ها در محدوده مورد مطالعه، تحقق‌پذیری گردشگری خلاق بیشتر به واقعیت نزدیک‌تر شده است. البته لازم به ذکر است که میزان تاثیرگذاری عوامل مذکور بر تحقق‌پذیری گردشگری خلاق شهر تبریز یکسان نیست؛ به طوری که شاخص‌های بعد کالبدی - فضایی با ارزش عددی (۸۰۱) بیشترین و شاخص‌های بعد فناوری با ارزش عددی (۵۷۶) کمترین تاثیر را داشته‌اند.

جدول ۵- میزان تاثیرات تبیین‌کننده‌ی کیفیت محیطی بافت تاریخی بر گردشگری خلاق

شهر تبریز

عامل‌ها	ضرایب غیراستاندارد		ضرایب استاندارد شده	سطح معناداری
	B	اختلاف استاندارد	Beta	
زیرساخت و تجهیزات	.۷۹۳	.۰۶۷	۸۰۱	0/000
کالبدی - فضایی	۸۰۶	.۰۹۱	۸۴۲	0/000
فناوری	.۵۲۲	.۰۰۹	۵۷۶	0/000
طبیعی - محیطی	.۵۸۸	.۰۸۴	۶۰۵	0/000
خدماتی - رفاهی	.۶۲۷	.۰۶۶	۶۳۸	0/000

در ادامه رادار چارت هر کدام از ابعاد به تفکیک نمایش داده شده است.

شکل ۳- رادارچات ابعاد کیفیت محیطی بافت تاریخی بر گردشگری خلاق شهر تبریز

۲) پاسخ سوال سوم (کدام عوامل به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر ارتقای کیفیت محیطی بافت تاریخی شهر تبریز تاثیر گذارند؟)

برای پاسخگویی به این سوال از مدل تحلیل مسیر^۱ استفاده شده است. برای این منظور از ضرایب استخراج شده از روش رگرسیون چند متغیره به شکل معادله‌های خام و استاندارد بهره گرفته شده است. تحلیل مسیر، نخستین بار توسط یک بیولوژیست به نام «سوول رایت»^۲ در سال ۱۹۳۴ در ارتباط با تجزیه کردن مجموع همبستگی بین دو متغیر در یک سیستم علی معروف گردید. این روش تعمیم یافته‌ی روش رگرسیون چند متغیره در ارتباط با تدوین مدل‌های علی است. تکنیک تحلیل مسیر بر اساس فرض ارتباط بین متغیرهای مستقل و وابسته استوار است. این روش بر استفاده ابتکاری از نمودار تصویری که به دیاگرام مسیر^۳ است، تاکید خاص دارد. در روش تحلیل مسیر، علاوه بر تقسیم مستقیم، امکان شناسایی تاثیرات غیرمستقیم هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته نیز وجود دارد. به همین دلیل، در تحلیل مسیر، چندین معادله‌ی خط رگرسیونی استاندارد شده وجود دارد، در حالیکه در تحلیل رگرسیون، تنها یک معادله خط رگرسیونی استاندارد شده وجود دارد. در واقع تفاوت تحلیل مسیر و رگرسیون در توانایی تحلیل مسیر در سنجش **تاثیرات غیرمستقیم** (علاوه بر تاثیرات

¹ Path Analysis	1
¹ Swell Wright	2
¹ Path Diagram	3

مستقیم) است. در تحلیل مسیر، فلش‌ها، مشخص‌کننده تاثیرات علی از متغیرهای مستقل یعنی کیفیت بافت تاریخی به سمت متغیرهای وابسته میانی (گردشگری خلاق) و نهایی (گردشگری پایدار) می‌باشند. تحلیل مسیر برای تبیین دقیق‌تر روابط علی متغیرها، به تجزیه همبستگی بین متغیرها می‌پردازد. از طریق این تجزیه، اثرات مستقیم و غیرمستقیم یک متغیر، بر متغیر دیگر مشخص می‌گردد. آنچه که ضرایب همبستگی نشان می‌دهند، اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهاست. همچنین مقدار تاثیرگذاری هر عامل همواره از «۱-» تا «۱+» در نوسان است. در ادامه ضریب بتا (Beta) یا تاثیر رگرسیونی برای هر کدام از شاخص‌های حکمروایی شهری محاسبه گردید. و در نهایت ۸ عامل توسعه تسهیلات جدید زیرساخت‌های شهری، سیستم حمل و نقل عمومی کارآمد، محافظت از آثار تاریخی، نوسازی و مرمت ساختمان‌های مخروبه، نورپردازی و روشنایی مناسب و مطلوب، برندسازی مکان، توجه به پاکیزگی سایت گردشگری و تغییر کاربری بر اساس نیازهای جدید که بیشترین تاثیرپذیری را بر تحقق گردشگری خلاق شهر تبریز داشته‌اند مشخص گردیدند.

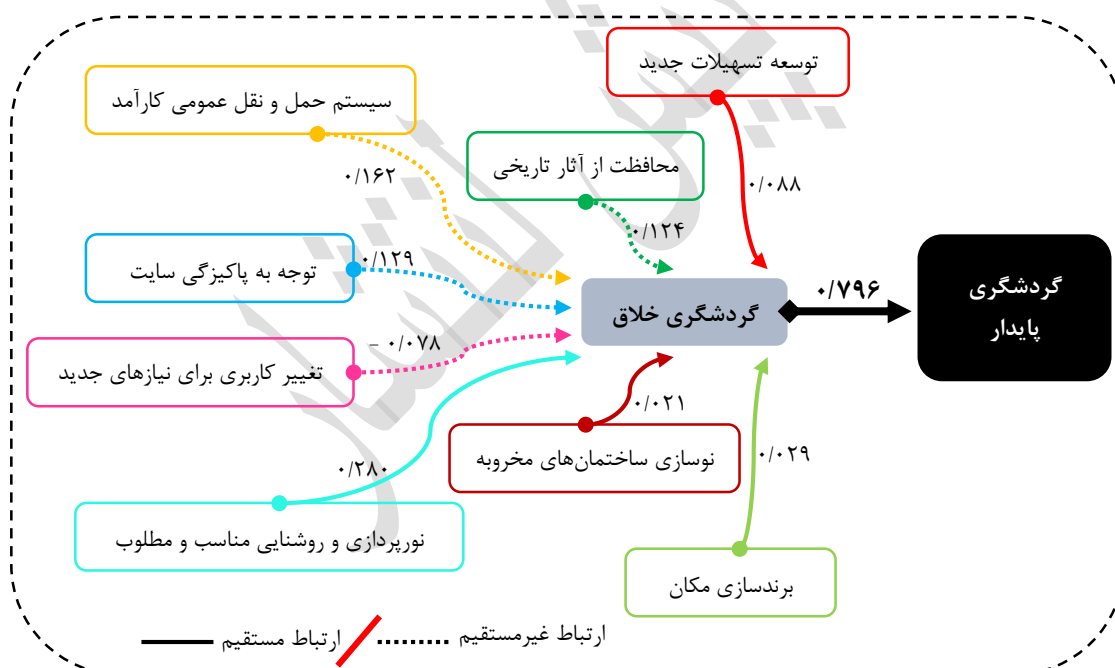
جدول ۶. ضرایب عوامل مستقل (کیفیت محیطی بافت تاریخی) در ارتباط با متغیر وابسته (گردشگری خلاق)

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	.۲67	.2۴2		1.7۲1	۰/۰۰۰
توسعه تسهیلات جدید	-.1۳3	.1۰7	۰/۰۸۸	-1.04۱	۰/۰۰۰
سیستم حمل و نقل عمومی کارآمد	-.6۱5	.1۷0	۰/۱۶۲	-3.۴57	۰/۰۰۸
محافظت از آثار تاریخی	.1۶5	.1۱8	۰/۱۲۴	1.2۹1	۰/۰۰۱
نوسازی و مرمت ساختمان‌های مخروبه	.02۹	.1۲1	۰/۰۲۱	.1۵1	۰/۰۰۰
نورپردازی و روشنایی مناسب و مطلوب	.21۷	.1۳7	۰/۲۸۰	1.۵86	۰/۰۰۰
برندسازی مکان	-.0۲4	.10۷	-۰/۰۹۸	-.44۸	۰/۰۰۶
توجه به پاکیزگی سایت گردشگری	.1۱9	.1۴1	۰/۱۱۷	1.۱93	۰/۰۰۰

تغییر کاربری بر اساس نیازهای جدید	4۳8	14۹	۰/۰۷۷	3.۴07	۰/۰۰۰
-----------------------------------	-----	-----	-------	-------	-------

a. Dependent Variable: بازآفرینی پایدار

بر اساس نتایج بدست آمده مشاهده می‌شود که تمامی اعداد غیر از شاخص برندسازی مکان تمامی شاخص‌ها مثبت (+) می‌باشند، که این خود گویای ارتباط مستقیم میان ابعاد و مولفه‌های آنها می‌باشد. عوامل توسعه تسهیلات جدید، نورپردازی و روشنایی مناسب و مطلوب، نوسازی و مرمت ساختمان‌های مخروبه و برندسازی مکان دارای ارتباط مستقیم و شاخص‌های سیستم حمل و نقل عمومی کارآمد، محافظت از آثار تاریخی، توجه به پاکیزگی سایت گردشگری و تغییر کاربری بر اساس نیازهای جدید دارای ارتباط غیرمستقیم می‌باشند.

شکل ۴- رابطه‌ی بین کیفیت محیطی بافت تاریخی و گردشگری خلاق و پایدار شهر تبریز بر اساس مدل تحلیل مسیر

نتیجه‌گیری

در دهه‌های اخیر بافت‌های تاریخی شهرها به حال خود رها شده و بر اثر بی‌توجهی و عدم رسیدگی، دچار مسائل متعدد شده‌اند. ارزش‌های نهفته در این بافت‌ها شامل بناها، گذرهای تاریخی و سازمان فضایی - کالبدی آنها درواقع یادگار گذشتگان هستند که تحت‌تأثیر این مشکلات، فرسوده و یا از بین رفته‌اند. علاوه بر فرسودگی کالبدی و کم‌دوامی بناها، عدم دسترسی مناسب، کمبود کاربری‌های خدماتی مورد نیاز ساکنین، ناکارآمدی و فرسودگی زیرساخت‌های شهری، کمبود فضاهای باز و سبز و آلودگی محیط زیست از مهمترین مسائل این بافت‌های شهری است و با توجه به فقدان حیات شهری در بافت‌های تاریخی و ارزشمند علی‌رغم تمامی خصوصیات ماندگارشان، دلیل روشن برای رها و متروکه شدن این بافت‌ها است. این در حالی است که باوجود کمترین توجهات و اقدامات حفاظتی در این گنجینه‌های تاریخی ارزشمند که هنوز برای بسیاری از ما ناشناخته است، این بافت‌ها پذیرای گردشگرانی است که با رویکرد آگاهی هر چه بیشتر این رمز و رازها و شاید بازگشت به اصل آنچه بودند، به این ثروت‌های فرهنگی و تاریخی رجوع می‌نمایند که همین مهم، دلیل بر اهمیت و ارتقای کیفیت محیطی این بافت‌ها و سایت‌ها برای رونق گردشگری و از جمله گردشگری خلاق می‌باشد. از این‌رو این پژوهش با هدف بررسی تأثیرات کیفیت محیطی بافت تاریخی در راستای تحقق‌پذیری گردشگری خلاق شهر تبریز سعی در بهبود و ارتقا این مهم دارد تا گام مثبتی در جهت دستیابی به گردشگری پایدار برداشته باشد. به عبارتی اگر همه‌ی عوامل و ابعاد کیفیت محیطی را در راستای رضایتمندی و جذب گردشگر در این تحقیق را در نظر بگیریم؛ این مهم با پژوهش‌های سجادی قیداری و صادقلو (۱۳۹۵)، امانپور و همکاران (۱۳۹۶)، فراهانی و همکاران (۱۳۹۸)، خلیلی و همکاران (۱۳۹۹) و باکسی (۲۰۲۰) همخوانی دارد. در حالیکه سایر مطالعات به صورت تک بعدی و چندبعدی به تحقق گردشگری خلاق و پایدار پرداخته‌اند. در این تحقیق از آزمون‌های فریدمن، تحلیل مسیر، آزمون t -test برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. و نتایج نشان داد که هر کدام از شاخص‌ها و ابعاد کیفیت

محیطی بافت تاریخی شهر تبریز تأثیرات متفاوتی بر تحقق‌پذیری گردشگری خلاق دارند. به‌عنوان نمونه با استفاده از آماره t مشخص گردید که شاخص‌های بعد کالبدی - فضایی با ارزش عددی (۸۰۱)، بیشترین و شاخص‌های بعد فناوری با ارزش عددی (۵۷۶) کمترین تأثیر را داشته‌اند. همچنین با استفاده از روش تحلیل مسیر مشخص گردید که هر کدام از شاخص‌ها تأثیرات مستقیم و غیرمستقیمی بر تحقق‌پذیری گردشگری خلاق شهر تبریز دارند. جمع‌بندی نهایی می‌توان عنوان نمود که لازمه پیاده‌سازی گردشگری خلاق نیازمند ارتقای کیفیت محیط شهری از طریق ارتقای زمینه در عواملی از قبیل برندسازی مکان، بازسازی فضاهای مخروبه، سیستم حمل و نقل عمومی کارآمد و نورپردازی و روشنایی مطلوب فضای عمومی شهر است. در ادامه پیشنهاداتی به منظور دستیابی به هدف پژوهش به شرح زیر ارائه شده است.

- ایجاد جاذبه‌های گردشگری نو و متفاوت با احیای سنت‌های آیینی و بومی بافت و ارائه به گردشگران

- بهسازی و مرمت بناهای تاریخی با تزریق فعالیت‌های جاذب برای گردشگران

- استفاده از کارشناسان و مردم بومی برای برنامه‌ریزی توسعه گردشگری

- تقویت عوامل زمینه‌ساز ماندگاری بیشتر گردشگر در منطقه مانند رستوران‌های محلی و مغازه‌هایی که در آنها کالاهای و محصولات سنتی محله ارائه می‌شود

- پیش‌بینی مکان‌هایی برای برگزاری رویدادهای فرهنگی مثل تئاترها و نگارخانه‌های عمومی، گالری‌ها، سالن‌های کنسرت، کتابخانه‌ها و نمایشگاه‌های موقت

- واگذاری مدیریت امور محله به ساکنان آن و افزایش ضریب مسئولیت‌پذیری افراد در برنامه‌ریزی‌های گردشگری

- برنامه‌ریزی در جهت افزایش متوسط اقامت گردشگران در منطقه از طریق برگزاری برنامه‌های متنوع فرهنگی، هنری و جشنواره‌های محلی، جشنواره‌های بهاره و تابستانه

- ایجاد فضای شهری مناسب با کارکردهای اجتماعی و فرهنگی در فضاهای عمومی

- بهبود و افزایش سرمایه اجتماعی معیارها و شبکه‌هایی که عملکرد جمعی را امکان‌پذیر می‌سازد.

- احیای ارزش‌های فرهنگی، تاریخ و شیوه زندگی پیشینیان رویدادها و خاطرات جمعی
- ایجاد پیوند بین جاذبه‌های فرهنگی از طریق ایجاد گره‌ها و شبکه‌های گردشگری در شهر
- احیا و گسترش محورهای فرهنگی و تاریخی و پهنه‌های گردشگری با در نظر گرفتن موقعیت قرارگیری جاذبه‌ها.

منابع

- احدنژاد روشتی، محسن؛ حیدری، محمدتقی و سعید محرمی (۱۳۹۹). بازآفرینی اجتماعی بافت تاریخی با رویکرد گردشگری شهری (موردپژوهی: بافت تاریخی شهر زنجان)، جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۰ (۳)، ۹۴۷ - ۹۶۰.
- ارژنگی، حجت و علیرضا محمدی (۱۳۹۹). ارزیابی کیفیت محیط شهری (مطالعه موردی: منطقه چهار شهر اردبیل)، دو فصلنامه توسعه پایدار محیط جغرافیایی، ۲ (۳)، ۱ - ۱۸.
- اقبال مقدم، رویا؛ سعیده زرآبادی، زهراسادات و حسین ذبیحی (۱۴۰۱). ارائه مدل توسعه گردشگری خلاق در بافت‌های تاریخی با رویکرد کسب‌وکارهای نوپا در ایران، اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری، ۴ (۱)، ۱۱۶ - ۱۲۹.
- امانپور، سعید؛ ملکی، سعید؛ احدنژاد روشتی، محسن و سمیرا مرادی‌مفرد (۱۳۹۶). ارزیابی کیفیت محیطی مقصدهای گردشگری شهری در راستای توسعه پایدار (مورد مطالعه: شهر شوشتر)، جغرافیا، ۱۵ (۵۴)، ۷۹ - ۹۶.
- برزگر، صادق (۱۳۹۷). سنجش میزان رضایتمندی از کیفیت محیط مکان‌های گردشگری (مطالعه موردی: شهر گرگان)، گردشگری شهری، ۵ (۴)، ۱ - ۱۸.
- پورسعید، محمدمهدی؛ کاظمی، مهدی و مرضیه جهانشاهی (۱۴۰۰). پدیدارشناسی تجربه زیسته گردشگران خلاق (مورد مطالعه: گردشگری خلاق با محوریت عشایر استان کرمان). برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۱۰ (۳۷)، ۱۲۳ - ۱۵۱.
- حصاری، ژیلا؛ وطن‌پرست، مهدی و عزت‌اله مافی (۱۴۰۱). بازآفرینی بافت تاریخی شهری با رویکرد توسعه گردشگری (مطالعه موردی: منطقه هفت شهرداری مشهد)، گردشگری شهری، ۹ (۴)، ۱۳۷ - ۱۵۳.

- خزایی پول، مرتضی؛ فراهانی، بنفشه و معصومه ایزدی نیا (۱۴۰۲). ارزیابی اثرات گردشگری خلاق بر جذب گردشگر و توسعه اقتصادی مناطق روستایی (مطالعه موردی: روستای پیوه‌ژن بخش احمدآباد شهرستان مشهد)، اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۱۲ (۱)، ۹۵ - ۱۱۴.
- خلیلی، رضا؛ حسین‌زاده دلیر، کریم و محمدرضا پورمحمدی (۱۳۹۹). بخشی به بافت تاریخی شهرهای معاصر با رویکرد گردشگری شهری حیات (نمونه موردی: شهر تبریز)، فضای گردشگری، ۹ (۳۴)، ۹۷ - ۱۱۳.
- دهقان ریک‌آبادی، کامران و مریم فراهانی (۱۴۰۰). ارزیابی پیامدهای مداخلات کلان مقیاس شهری در بافت تاریخی با تأکید بر اثرات اقتصادی (نمونه موردی: بافت حوزه بلافصل مجموعه صاحب‌الامر شهر تبریز)، فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۶ (۱)، ۱۱۵ - ۱۳۷.
- رحیمی‌فرد، قاسم؛ قربانی، رسول؛ بابایی‌اقدم، فریدون و رحیم حیدری چیاپه (۱۴۰۰). ارزیابی شاخص‌های شهر خلاق در ایجاد گردشگری خلاق شهری (مطالعه موردی: خوی)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۳ (۴)، ۱۵۰۹ - ۱۵۲۲.
- سجادی قیداری، حمدالله و طاهره صادقلو (۱۳۹۵). تحلیل و تبیین نقش کیفیت محیطی در جذب گردشگر به مقاصد گردشگری روستایی (مطالعه موردی: روستاهای گردشگری دهستان لواسان کوچک)، تحقیقات جغرافیایی، ۳۱ (۲)، ۳۲ - ۴۹.
- سلیمانیان، ساجد و زهره فنی (۱۴۰۰). ارزیابی عوامل مؤثر بر گردشگری در بافت تاریخی با رویکرد بازآفرینی فرهنگ‌مبنا (محدوده مورد مطالعه: شهر بابل‌سر)، مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۶ (۵۳)، ۲۶۵ - ۲۹۲.
- صرافی، مظفر و علیرضا محمدی (۱۳۹۶). سنجش کیفیت محیط شهری (مطالعه موردی: محلات شهر برازجان)، دانش شهرسازی، ۱ (۱)، ۳۷ - ۵۳.
- عظیمی، شراره و پروین پرتوی (۱۳۹۹). پدیدارشناسی تجربه زیسته ساکنان بافت تاریخی شهر یزد در مواجهه با گردشگری، نامه معماری و شهرسازی، ۱۳ (۲۹)، ۵ - ۳۲.
- کاوسی، مسعود؛ صابری، حمید؛ مومنی نجف‌آبادی، مهدی و احمد خادم‌الحسنی (۱۴۰۱). تحلیل نقش گردشگری خلاق در توسعه شهری با استفاده از شاخص‌های فضایی موران (نمونه موردی: شهر ایزد)، فصلنامه علمی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۳، ۹۲ - ۱۰۹.

- کاوسی، مسعود؛ صابری، حمید؛ مومنی نجف‌آبادی، مهدی و احمد خادم‌الحسینی (۱۴۰۱). تحلیل نقش گردشگری خلاق در توسعه شهری با استفاده از شاخص‌های فضایی موران (نمونه موردی: شهر ایزده)، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۱۳ (۴۹)، ۹۵ - ۱۰۹.
- لطفی‌پور سیاه‌کلرودی، مرتضی و نرگس حمزه (۱۴۰۱). سنجش معیارهای مؤثر بر کیفیت فضاهای شهری در حوزه‌های تاریخی (نمونه موردی: حوزه تاریخی کاشان)، فصلنامه رهپوی‌ی معماری و شهرسازی، ۱ (۳)، ۵۵ - ۷۲.
- محمدزاده لطفی، الهه (۱۳۹۹). باززنده‌سازی بافت‌های تاریخی شهری با تکیه بر رویکرد گردشگری، شباک، ۶ (۶)، ۶۵ - ۷۳.
- محمدمرادی، آرش؛ یزدانفر، سیدعباس و محسن فیضی (۱۳۹۶). بافت‌های تاریخی، سرمایه‌های پایدار و آینده متصور بر آنها (نمونه‌ی مورد مطالعه: بافت تاریخی اودلاجان)، معماری و شهر پایدار، ۵ (۲)، ۵۹ - ۷۰.
- محمدی، جمال؛ شفق، سیروس و محمد نوری (۱۳۹۳). تحلیل ساختار فضایی - کالبدی بافت فرسوده شهری با رویکرد نوسازی و بهسازی (مطالعه موردی: بافت فرسوده شهر دوگنبدان). برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، ۴ (۲)، ۱۰۵ - ۱۲۸.
- محمدیان، مهرداد و دریا گوهرمطهر (۱۳۹۷). بررسی ارتباط کیفیت محیط شهری با روابط اجتماعی شهروندان منطقه‌ی ۱ شهرداری تبریز، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، ۸ (۲۶)، ۱۹۱ - ۲۲۲.
- موحدی‌نیا، مصطفی و مسلم قاسمی (۱۴۰۰). سنجش و ارزیابی راهبردی کیفیت بافت‌های تاریخی با تأکید بر رویکرد بازآفرینی شهری (مورد مطالعه: محدوده بازار کرمان). فصلنامه آینده‌پژوهی شهری، ۱ (۳)، ۱ - ۲۴.
- مهدی‌نژاد، سمانه و شهریار شقاقی (۱۳۹۹). احیاء هویت بافت تاریخی شهر با تأکید بر ساماندهی نظام کالبدی و بصری (مطالعه موردی: میدان تاریخی ویجویه تبریز)، شهر ایرانی اسلامی، ۱۱ (۴۱)، ۶۹ - ۸۰.

- میرحسینی، زینب السادات و حیدر جهانبخش (۱۳۹۵). بررسی تأثیر مؤلفه‌های کالبدی بافت تاریخی بر امنیت محیطی گردشگران (مورد مطالعه: محله چرخاب شهر اردکان)، هویت شهر، ۱۰ (۲۸)، ۸۹ - ۱۰۶.
- ولاشجردی فراهانی، راضیه، پورطاهری، مهدی و عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری (۱۳۹۸). شناسایی و ارزیابی شاخص‌های سنجش کیفیت محیطی روستاهای هدف گردشگری (مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری استان تهران)، گردشگری و توسعه، ۸ (۱)، ۲۷۶ - ۲۹۸.
- Baacsi, Z. (2020). Creative Regions and Sustainable Tourism, Research Journal of Economics, 4 (2), 138 - 151.
- Ching-Fu, C., & Shih-Huan, C. (2019). Antecedents and consequences of perceived coolness for Generation Y in the context of creative tourism - A case study of the Pier 2 Art Center in Taiwan, Tourism Management, 72, 121-129.
- Herrero-Prieto, L. C., & Gomez-Vega, M. (2017). Cultural resources as a factor in cultural tourism attraction: Technical efficiency estimation of regional destinations in Spain. Journal of Tourism Economics, 23(2), 260-280
- Kakuchi, E. (2015). Culturally creative cities in Japan: Reality and Prospects, City, culture and Society, 7 (2), 1-8.
- Kennell, James. (2013). After the crisis: Cultural Tourism and Urban Regeneration in Europe, Hand book of Cultural Tourism, Edition: 1st, Publisher: Routledge
- Khan, M. F., Aftab, S., & Fakhruddin. (2015). Quality of Urban Environment: A Critical Review of Approaches and Methodologies. Current Urban Studies, 3: 368-384.
- Landry, C., Hyams, J. (2012). The Creative City Index: Measuring the Pulse of the City, Comedia PP: 36-102.
- Law, C. M. (2000). Regenerating the city center through leisure and tourism. Built Environment (1978), 117-129.
- Li, K. X., Jin, M., & Shi, W. (2018). Tourism as an Important Impetus to Promoting Economic Growth: A Critical Review, Tourism Management Perspectives. 26(1), 135-142.

- Marques, L., & Borba, C. (2017). "Co-creating the city: Digital technology and creative tourism", *Tourism Management Perspectives*, 24, 86–93.
- OECD. (2013). *OECD Tourism Papers: Indicators for Measuring Competitiveness in Tourism: a Guidance Document*. <https://www.oecd.org/>
- Porteous, J. D. (2013). *Environmental aesthetics: Ideas, politics and planning*. Routledge.
- Postma, A., Buda, D. M., & Gugerell, K. (2017). The Future of City Tourism, *Journal of Tourism Futures*, 3(2), 95-101.
- Qian, Z. (2007). Historic district conservation in China: assessment and prospects. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 59-76.
- Remoaldo, P., Serra, J., Marujo, N., Alves, J., Gonçalves, A., Cabeça, S., & Duxbury, N. (2020). Profiling the participants in creative tourism activities: Case studies from small and medium sized cities and rural areas from Continental Portugal. *Tourism Management Perspectives*, 36, 100746.
- Richard, G. (2017). development of tourism from culture to creativity, *journal of management studies and tourism*, 7 (17), 9-15.
- Richards, G. (2012). Review of Creative Tourism, *Journal of Consumption and Tourism*. 4 (2), 1-11
- Richards, G. (2020). Designing creative places: The role of creative tourism, *Annals of Tourism Research*, 85 (2), 102-127.
- Rogerson, Ch. M. (2012). Urban Tourism, Economic Regeneration and Inclusion: Evidence from South Africa. *Local Economy*, 28 (2) 188–202.
- Rogrens, K. (2015). The Creative Industries of Urban Tourism of South Africa, *urban forum*, 5(11), 149-166.
- Ross, D., Saxena, G., Correia, F., & Deutz, P. (2017). "Archaeological tourism: A creative approach", *Annals of Tourism Research*, 67, 37–47.
- Rothenberg, R., Stauber, C, Weaver, S, Dai, D, Prasad, A and Kano M. (2015). Urban health indicators and indices current status. Rothenberg et al. *BMC Public Health* (2015), 15: 494 - 428.
- Sleuwaegen, L. & Boiardi, P. (2014). Creativity and regional innovation: Evidence from EU regions, *Research Policy*, 43(9): 1508-1522.

- Sofield, T., Guia, J., Specht, J. (2017). Organic Folkloric Community Driven place-Making and Tourism, *Tourisme Management*, 61 (2), 1-22.
- Tang, Z. (2014). Focus on Cultural Creative Tourism Based on SWOT Analysis: a Case of Heilongjiang Province, China, *International Journal of Applied Environmental Sciences*, 9 (4), 1645-1652
- UNESCO. (2014). Towards sustainable strategies for creative tourism: Discussion report of the planning meeting for 2008 international conference on creative tourism Santa Fe, New Mexico.
- Uysal U, E. & Ozden P. (2011). Cultural Tourism as A Tool for Urban Regeneration In Istanbul, *Sustainability Today*, 167, 389-400.
- Van Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G., & Hollander, A. (2003). Urban environmental quality and human well-being: Towards a conceptual framework and demarcation of concepts; a literature study, *Landscape and Urban Planning*, 65 (1-2), 5 – 18.
- Wa, A & We, A. (2019). Urban renewal for traditional commercial streets at the historical centers of cities, *Alexandria Engineering Journal*, 58 (4), 1127-1143.
- Wiwik, S., Wiendu, N., Budi, P., & Ahmad, S. (2019). Urban Heritage Towards Creative-based Tourism in the Urban Settlement of Kauman – Surakarta, *Procedia Computer Science*, 55, 479-484
- World Tourism Organization. (2018) UNWTO facts and figures. <http://www.unwto.Org/facts/menu>
- Yuedi, H., Sanagustin-Fons, V., Cornil, A.G. & Mosene-Fierro, J.A. (2023), *Heliyon*, 9 (4), 1-26.